

1. Sammanfattning

Historik

Västerås slotts äldsta fas har med säkerhet ej kunnat dateras. Slottet byggdes troligen i slutet av 1300-talet, men dess äldsta delar kan ha uppförts redan på 1200-talet. Ursprungligen utgjordes slottet av en borg; ett så kallat tornliknande tvårumshus i flera våningar omgivet av en palissad. Palissaden ersattes snart av en rektangulär ringmur i tegel och sten. Ringmuren fungerade delvis som yttervägg till de nya byggnader som uppfördes i anslutning till det äldsta tvårumshuset.

Under medeltiden var Västerås slott skådeplats för flera viktiga händelser. Till exempel belägrades slottet under Engelbrektsupproret 1434 och den grymme slottsfogden Jösse Eriksson avsattes. År 1436 var Västerås slott centrum för maktkampen mellan den kungatrogne marsken Karl Knutsson (Bonde) och den upproriske väpnaren och riksrådet Erik Puke.

Under vasatiden blev Västerås slott ett kungaslott. 1522 erövrade Gustav Vasa slottet från danskarna efter en ett års lång belägring. Gustav Vasa inledde omfattande ombyggnationer av slottet och gav det dess karaktär av fyrårig vasaborg. Slottets exteriör färgades med tunn röd slamfärg och dekorerades med blindingar. Erik XIV kom att bli slottets mest berömda fånge efter att hans bröder hertigarna Johan och Karl låtit fängsla honom 1568.

Slottet omdanades ytterligare av Johan III. Rikssalen och slottskyrkan tillkom bland annat och anläggningen förändrades från en sluten borg för försvar till ett renässansslott, ett utseende slottet behöll under 1600-talet.

1634 fick Västmanlands län sin första landshövding. Landshövdingen bodde i en separat byggnad på yttre borggården. Under 1680-talet renoverades slottet under ledning av arkitekten Mathias Spieler. Efter renoveringen beskrevs slottsbyggnaden vara vitmenad och ha rödtjärat spåntäckt säteritak med fyra små hörntorn. Efter ombyggnaden användes delar av slottet till spannmålsmagasin.

Den 23 maj 1736 började det brinna i landshövdingebostaden. Branden spred sig och spåntaket på slottet antändes och brann upp. 1737 fick hovintendenten arkitekt Carl Hårleman i uppdrag att göra ritningar över slottet. Hårleman anlade en landshövdingevåning högst upp i slottet. En stor del av övriga slottet kom efter renoveringen att utnyttjas

som spannmålsmagasin och som förråd för Västmanlands regemente. På 1820-talet byggdes stall- och vagns-huset, det nuvarande garaget. 1889 flyttade Västmanlands läns fornminnesförening in i slottet. 1920-1922 genomförde Erik Hahr moderniseringar och ombyggnader av slottet. Bland annat fick rikssalen sitt nuvarande utförande. Omkring 1930 knackades fasadernas puts ner och de försågs med den tunna slamfärg som fortfarande täcker fasaderna. I mitten av 1960-talet genomförde slottsarkitekt Nils Tesch renoveringar av residensvåningen och museidelen. Under flera decennier stod slottet sedan i princip orört tills en ny upprustning av residensvåningen och museidelen utfördes 2000-2005.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Västerås slott utgjorde under medeltid och renässans en viktig stödjepunkt för kontrollen över handeln med Bergslagens metallprodukter. Under denna tid byggdes slottet ut parallellt med att metallhandelns betydelse ökade.

I nuvarande byggnad bevaras murverk från medeltid och renässans till ca en meter under takfot. Även invändiga murar kan innehålla spår av den äldre slottsbyggnaden. Byggnadsarkeologiska undersökningar, både murverksdokumentation och utgrävningar, utgör viktiga metoder för att öka kunskapen om slottets äldre historia.

Slottet har utgjort scen för viktiga händelser i svensk historia som maktkamper kring kungakronan, de första egentliga riksdagarna då man beslutade att bryta katolska kyrkans makt i Sverige och att landet skulle bli ett arvsrikrike.

Västerås slott har utgjort centrum för den statliga regionala administrationen från 1300-talet fram till idag då det fortfarande används som landshövdingens bostad och länets representationslokal, Rikssalen. Sedan slottet förlorade sin försvarsfunktion har det upplåtits för andra statliga verksamheter som fängelse och magasin. Sedan 1890-talet används delar av slottet för läns museets utställningar.

Den centrala parkmarken kring slottet och att byggnader och anläggningar för flera statliga funktioner etablerats inom slottsområdet speglar ett långt statligt ägande. Att ett markområde avsattes kring slottet var från början ett strategiskt krav för att hindra etablering av bebyggelse som kunde ge skydd åt fienden och hindra försvaret av slottet. Marken användes även för slottets försörjning, som levde kvar som en naturaförmån för landshövdingen.

Slottsbyggnaden idag bevarar kulturhistoriskt värdefulla delar från medeltid fram till idag. Dessa är i korthet:

- Slottets äldsta medeltida byggnad, i nordöstra delen, med bevarade planlösning och valv från medeltid.
- Renässansborgen med lika höga längor kring en borggård och trapphusen till drottningens och kungens våningar.
- Carl Hårlemans ombyggnad efter branden med välvd bottenvåning och en däröver inskjuten halvåning samt påbyggnad för residensvåningen med bevarad planlösning, som stengalleriet och långa rumsfiler, samt snickeriinredning.
- Erik Hahrs restaurering och ombyggnad, som utgör ett tidstypiskt exempel på det tidiga 1900-talets restaureringsidéer, som den slammade fasadputs, rekonstruktionen av Rikssalen som ett uttryck för det regionala självstyret, respekten för och kunskapen om äldre tiders hantverk, byggnadsmetoder och byggnadsmaterial och den lösa inredningen speciellt formgiven för respektive rum. Nya konstruktioner utfördes i moderna material och tekniker. Hahr arbetade tillsammans med dekormålare Filip Månsson, som i vissa rum utförde måleri på väggar och tak som en tolkning av renässansens, barockens och 1700-talets inredningsmåleri.
- Nils Tesch skapade länsmuseets avskalade utställningsrum i modernistisk anda. Entrén i södra längan bär hans konstnärliga uttryck, som karaktäriseras av naturliga material och genomarbetad detaljutformning, som utförts med stor hantverksskicklighet.
- 2000-talets upprustningar har tagit sin utgångspunkt i Hahrs och Teschs idévärld och tilläggen har utformats med vår tids uttryck. Stor vikt har lagts vid att bevara tidigare insatsers karaktäristiska uttryck och undvika ingrepp i murverk och fast inredning.

Mål

I slottets murverk bevaras ett stort dokumentvärde om byggnadens tillblivelse och de ändringar som har utförts under århundraden. I den framtida förvaltningen av slottet är det särskilt viktigt att bevara de historiska spåren i murverket. Ingrepp i puts, murverk och stomme ska alltid föregås av byggnadsarkeologisk dokumentation för att ständigt öka kunskapen om slottets historia.

De gestaltningsmässiga epoker som bör bevaras är främst de medvetna insatser som har utförts vid

återuppbyggnaden efter branden och framåt. Nya insatser bör respektera tidigare ställningstaganden och utformas som en förlängning av dessa. Det handlar framför allt om:

- Carl Hårlemans gestaltningsvilja i helhet och detalj för slottets återuppbyggnad efter branden 1736.
- Erik Hahrs insatser ska bevaras och underhållas. Den tidens karaktäristiska patinering ska bibehållas. Karaktärsrummen från denna epok är främst norra trapphuset, rikssalen och landshövdingrummen.
- Nils Teschs modernistiska utformning av utställningslokalerna för Västmanlands läns museums lokaler.

De medeltida källarvalven och det medeltida kärntornet är både gestaltningsmässigt och byggnadstekniskt viktigt att bevara liksom borggårdens ålderdomliga stämning och slutna karaktär. Slottets tunt slammade röda puts utgör ett tidstypiskt uttryck för det tidiga 1900-talets fasadbehandling av Vasamonumenten.

De rum som representerar slottets äldsta historia bör frigöras och ingå som en del av slottsutställningen för att förmedla slottets tillkomsthistoria.

Vid en framtida förändring av slottets användning bör man i första hand välja hyresgäster som kan säkerställa att allmänheten får tillträde till slottet. Residensvåningen med dess inredning och rikssalen med tillhörande inredning och möblering bör även i fortsättningen ha en offentlig representativ funktion.

Det bör vara en strävan att ständigt göra större delar av slottet tillgängligt för allmänheten och att slottets historia och slottets betydelse i staden och länet blir mer tydlig. Målet är att på sikt tillföra nya funktioner som t.ex. kafé eller liknande för att öka det publika intresset och för att locka nya besöksgrupper.

Det är viktigt att ständigt bevaka hur slottet exponeras i stadsbilden och i förhållande till parkrummet.

Vid anpassning av tillgänglighetsåtgärder, säkerhetsåtgärder och andra lagmässiga åtgärder skall största möjliga hänsyn tas till byggnadens kulturhistoriska värde och förslag till ändringar skall vara väl underbyggda och konsekvenserna skall vara väl analyserade ur såväl byggnadstekniskt som kulturhistoriskt perspektiv.